

ترجمه و کپی‌رایت: دیدگاه ناشران ایرانی درباره نتایج عدم رعایت قانون کپی‌رایت در ایران بر کیفیت و کمیت کار ترجمه^۱

رضا یل شرزه^۲ و رؤیا منصفی^۳

و علی سلیمانپور^۴

چکیده

ترجمه و قانون کپی‌رایت و ارتباط آن‌ها با همدیگر محل بحث‌های فراوان بین محققان مطالعات ترجمه بوده است. یکی از این دلایل، منوط بودن ترجمه آثار خارجی به اجازه نویسنده متن مبدأ و روابط نابرابر قدرت میان نویسنده و مترجم است که اعتراض برخی از صاحب‌نظران ترجمه از جمله ونوتی را برانگیخته است. ونوتی خواستار ایجاد تغییرات عمده‌ای در قانون کپی‌رایت به نفع ترجمه و مترجم شده است؛ به طوری که، بر این اساس متن مبدأ پس از مدت کوتاهی از نگارش آن آزادانه و بدون نیاز به اجازه نویسنده مبدأ ترجمه شود. نکته مدنظر ونوتی هم‌اکنون در ایران در جریان است. اغلب متون خارجی بدون اجازه ناشر اصلی در کشور ترجمه و چاپ می‌شوند. پژوهش حاضر با به کارگیری چارچوب نظری ونوتی به بررسی تأثیر نبود قانون کپی‌رایت بر کیفیت و کمیت کار ترجمه از دیدگاه ناشران ایرانی پرداخته است. در همین راستا، با ۲۳ ناشر مطرح کشور از پنج کلان‌شهر مصاحبه‌ای انجام پذیرفت و نظرات آنان درباره تأثیر عدم رعایت قانون کپی‌رایت در ایران بر کیفیت و کمیت کار ترجمه با استفاده از نظریه داده‌بنیاد استراس و کوربین مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌ها حاکی از آن است که شتاب ناشران جهت ترجمه و چاپ آثار پرفروش در بسیاری از مواقع به ترجمه‌های نازل منجر شده و پدیده پخته‌خواری، موازی‌کاری و کتاب‌سازی را به دنبال داشته است. اما محدود ناشرانی هم هستند که صرفاً به دلایل اخلاقی، خود را متعهد به رعایت قانون کپی‌رایت می‌دانند.

واژه‌های راهنما: بازار کتاب، ترجمه، ترجمه‌های موازی، قانون کپی‌رایت، کتاب‌سازی

۱. این مقاله در تاریخ ۱۴۰۱/۰۷/۰۵ دریافت شد و در تاریخ ۱۴۰۱/۰۹/۲۱ به تصویب رسید.

۲. استادیار مطالعات ترجمه، گروه زبان انگلیسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران. پست الکترونیک: r.yalsharzeh@azaruniv.ac.ir

۳. نویسنده مسئول: استادیار مطالعات ترجمه، گروه زبان انگلیسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران. پست الکترونیک: r.monsefi@azaruniv.ac.ir

۴. کارشناسی ارشد مطالعات ترجمه، گروه زبان انگلیسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران؛ پست الکترونیک: alisalmanpour.ma@gmail.com

۱. مقدمه

به اعتقاد کینگ لی (۲۰۲۰)، ترجمه راهی است برای توزیع متن، ماورای زبانی که در آن تولید شده و پلی است که متن را از خاستگاه زبانی و فرهنگی خود فراتر می‌برد و به دست مخاطبان منطقه‌ای و جهانی می‌رساند. باین‌حال، ترجمه مسائل فراوانی پیش روی قانون کپی‌رایت قرار داده و ایده اصالت اثر را با چالش‌های فراوانی مواجه ساخته است. کینگ لی (۲۰۲۰) معتقد است در نظام کپی‌رایت ارتباط نویسنده متن اصلی با مترجم ارتباطی یک‌سویه و به شدت نابرابر است. همانگز ریتن (۲۰۰۴) نیز اعتقاد دارد در تنظیم قانون کپی‌رایت همواره منافع کشورهای تولیدکننده دانش و مؤلف اصلی مورد تاکید بوده و کمتر سخنی از منافع مترجم و ممالک مصرف‌کننده دانش به میان آمده است. قانون کپی‌رایت که از آن با عنوان *کنوانسیون حقوقی حاکم بر مالکیت فکری* نیز یاد می‌شود آزادی عمل محدودی برای ترجمه و مترجم در نظر گرفته است؛ به‌طوری‌که، گاه در اثر فشار کشورهای پیشرفته حق ترجمه اثر تا کل زمان کپی‌رایت در دستان مؤلف مبدأ باقی می‌ماند (سولجاک، ۱۹۶۹). کشورهای تولیدکننده دانش علت این امر را تلاش آنان جهت ارتقا و بهبود کیفیت ترجمه اثر اصلی با محدود کردن حق ترجمه آن به ناشری خاص می‌دانند و معتقدند با سپردن حق ترجمه اثر به ناشری خاص می‌توان کیفیت ترجمه را تضمین کرد (ریکتسون، ۱۹۸۷). این موضوع واکنش برخی از نظریه‌پردازان ترجمه مانند ونوتی (۱۹۹۸) را برانگیخته است.

همانگز ریتن (۲۰۱۱)، علت جدی گرفتن قانون کپی‌رایت را در جهان غرب ترس کشورهای مطرح جهان از ترجمه یا ترجمه‌هراسی می‌داند که در نتیجه این تفکر شکل گرفته است که ترجمه خطری جدی برای منافع نویسندگان به‌خصوص منافع اقتصادی آنها است. کشورهای پیشرفته به‌ویژه فرانسه و انگلیس که از تولیدکنندگان و صادرکنندگان اصلی علم، اطلاعات و فرهنگ بوده و هستند خواستار رعایت دقیق قانون کپی‌رایت از سوی کشورهای مصرف‌کننده دانش‌اند؛ اما، کشورهای درحال‌توسعه که زبان‌های کمتر علمی‌شده جهان را نمایندگی می‌کنند و مصرف‌کنندگان علم، اطلاعات و فرهنگ می‌باشند خواهان وضع مقررات سهل‌تر در زمینه ترجمه آثار خارجی هستند.

ونوتی که یکی از سرسخت‌ترین منتقدان قانون کپی‌رایت است اعتقاد دارد که در شکل‌گیری این قانون منافع قدرت‌های امپراتوری سابق دخیل بوده است. از نظر ونوتی (۱۹۹۸)،

ص. ۴۷)، کپی‌رایت ترجمه را در «فضای باریکی» محدود می‌کند و امتیاز مهمی برای نویسنده اثر قایل می‌شود. در چنین فضایی مترجم نه تنها از بعد اقتصادی بلکه از لحاظ موقعیت فرهنگی نیز در تنگنای شدیدی قرار می‌گیرد. در پاسخ به این وضعیت، ونوتی خواستار تجدید نظر اساسی در قانون کپی‌رایت جهت بهبود جایگاه نامطلوب ترجمه و مترجم است؛ به این نحو که، مترجمان در ترجمه آثار خارجی از آزادی عمل کافی برخوردار باشند و تسلط نویسنده بر اجازه ترجمه اثر به حداقل برسد.

نکته مد نظر ونوتی مبنی بر واکنش علیه قانون کپی‌رایت و اعطای آزادی عمل بیشتر به مترجمان در ایران در جریان است. در سطح بین‌المللی، ایران به هیچ‌یک از قراردادهای جهانی کپی‌رایت ملحق نشده و حقوق نویسندگان و صاحبان آثار خارجی در کشور به رسمیت شناخته نمی‌شود و مترجمان و ناشران ایرانی بدون اخذ هیچ‌گونه مجوز از ناشر اصلی و با آسودگی خاطر اقدام به ترجمه و نشر آثار خارجی می‌کنند. بنابراین، پژوهش حاضر در صدد است تا نشان دهد عدم رعایت قانون کپی‌رایت و اعطای آزادی عمل بیشتر به مترجمان و ناشران چه نتایجی به دنبال داشته و چه سمت و سویی به فعالیت ترجمه در ایران داده است. در پاسخ به این سؤال، پژوهش حاضر با ۲۳ ناشر برجسته کشور از پنج کلان‌شهر تهران، تبریز، مشهد، اصفهان و شیراز مصاحبه‌ای انجام داده است تا تأثیر عدم رعایت قانون کپی‌رایت و اعطای آزادی بیشتر به ناشران و مترجمان داخلی را بر کیفیت و کمیت ترجمه ارزیابی کند.

۲. پیشینه تحقیق

رقابت بین کشورهای توسعه‌یافته یا صادرکننده دانش و کشورهای درحال توسعه یا واردکننده دانش به مبارزه‌ای ایدئولوژیک بر سر چگونگی اجرای قانون کپی‌رایت در جهان تبدیل شده است. برخی از کشورها نظام کپی‌رایت را به نفع خود می‌دانند و برخی هم از در مخالفت با این نظام برآمده‌اند. کشورهای موافق کپی‌رایت استدلال می‌کنند که این حقوق سبب تشویق مؤلفان به خلق آثار بیشتری می‌شود و خلق آثار بیشتر هم یکی از علاقه‌مندی‌های نظام‌های منفعت‌گرا می‌باشد؛ بدین نحو که، با دادن انگیزه بیشتر به مؤلفان، آثار بیشتر خلق می‌شود و این همان چیزی است که نظام‌های منطبق بر منطق سود به دنبال آن است. ویور (۱۹۸۸) معتقد است اولین دلیل حمایت ممالک پیشرفته از قانون کپی‌رایت، دلیل اقتصادی است زیرا معرفی آثار مؤلفان به

ترجمه و کپی‌رایت: دیدگاه ناشران ایرانی دربارهٔ نتایج عدم رعایت قانون کپی‌رایت ... ۶۱

بازارهای جهانی سبب تامین منافع اقتصادی آنها می‌شود. از دیدگاه بانرمن (۲۰۱۶) قانون کپی‌رایت محدودیتی سختگیرانه در جریان گردش آزاد دانش به وجود می‌آورد و اگر از این حقوق دائماً حمایت شود، به‌طور قطع گردش آزاد اطلاعات در جهان را به مخاطره می‌اندازد.

ششجوانی (۱۴۰۰) در تحقیقی با عنوان *سیاست‌گذاری اقتصادی بخش فرهنگ؛ بررسی اثر سیاست تنظیمی کپی‌رایت بر درآمد نویسندگان ادبی در ایران* به بررسی تبعات اقتصادی الحاق ایران به قانون کپی‌رایت پرداخته است. یافته‌های پژوهش نشان داد که درآمد ناشی از کپی‌رایت در میان نویسندگان ایرانی حداکثر ۴٪ از میانگین درآمد خلاق آنها را تشکیل می‌دهد. با این حال، در صورت وجود تعداد بالای کتاب‌های ترجمه شدهٔ نویسنده به زبان‌های دیگر این امر اثر مستقیم و مثبت بر درآمد ناشی از کپی‌رایت دارد و به ازای داشتن یک کتاب ترجمه شده به زبان دیگر، ۱۷۵٪ به درآمد کپی‌رایتی نویسندگان افزوده می‌شود. عرب تربتی (۱۳۹۷) و همکاران نیز با بررسی وضعیت کنونی نشر کودک و نوجوان ایران نبود قانون کپی‌رایت را عاملی در جهت رونق ترجمه و نشر آثار کودک در ایران دانستند.

میرشمسی و حامدی (۲۰۱۹) با بررسی تطبیقی نظام کپی‌رایت در کشورهای چون بریتانیا، آمریکا، کانادا و استرالیا به این نتیجه رسیدند که اساساً رویکرد این نظام، توجه به جوانب مالی و اقتصادی آفرینندگان آثار ادبی و هنری است و در آن به شخصیت خلاقانه، علمی و هنری پدید-آورنده کمتر توجه می‌شود. این محققان معتقدند رویکرد نظام کپی‌رایت، از طریق تجاری‌سازی آثار ادبی و هنری و وارد کردن این آثار به بازار و درآمدزایی ناشی از آن، به مؤلف انگیزه اندیشه و آفرینش بیشتری می‌دهد و درست به علت افزایش سود است که حق ترجمه آثار را به‌عنوان حقی انحصاری در اختیار صاحبان آثار قرار می‌دهد. اما ونوتی (۱۹۸۸) معتقد است اعطای حق ترجمه آثار به مؤلف اصلی امتیازی انحصاری به نویسنده است که مترجم را از آن محروم می‌کند.

خبرگزاری کتاب ایران «ایبنا» در مصاحبه‌ای با ده مترجم حوزه ادبیات در ۲۲ مرداد ماه سال ۱۳۹۹ نظر آنان را درباره نتایج عدم رعایت قانون کپی‌رایت در ایران جویا شد. این مترجمان نتایج عدم رعایت قانون کپی‌رایت را به‌وجود آمدن ترجمه‌های موازی، کتاب‌سازی و قاچاق کتاب عنوان کردند. آنان معتقد بودند عدم احترام به حقوق نویسنده و عدم کسب مجوز از وی به ترویج

ترجمه‌های غلط در بازار کتاب ایران منجر شده است که این موضوع باعث اشاعه فکر و اندیشه غلط در ایران می‌شود.

خبرگزاری ایبنا در گزارش دیگری در ۱۰ مهر ماه سال ۱۳۹۹ در مصاحبه‌ای با مترجمان درباره وضعیت نشر در ایران گزارش داد که پیوستن به قانون کپی‌رایت می‌تواند آشفته بازار ترجمه در ایران را بهبود بخشد. برخی از مترجمان مصاحبه‌شونده بیان داشتند که تنها ناشران کپی‌کار از پیوستن ایران به قانون کپی‌رایت حمایت نمی‌کنند (خبرگزاری ایبنا، ۱۰ مهر ماه ۱۳۹۹). باشگاه خبرنگاران جوان نیز در ۲۳ شهریور ماه سال ۱۳۹۷ با شماری از فعالان نشر پیرامون قانون کپی‌رایت مصاحبه کرد. این ناشران مسائلی چون ممیزی کتاب در ایران و عقب‌ماندگی صنعت نشر در کشور را دلیلی بر عدم الحاق ایران به قانون کپی‌رایت دانستند (باشگاه خبر نگاران جوان، ۲۳ شهریور ۱۳۹۷).

۳. روش‌شناسی

۱.۳. چارچوب نظری

از دهه ۱۹۹۰، شماری از نظریه‌پردازان مطالعات ترجمه کم‌توجهی به ترجمه و مترجم را در صورت‌بندی‌های قانون کپی‌رایت مورد انتقاد قرار داده‌اند. از جمله این تئوری‌پردازان ونوتی (۲۰۰۸) است که با پرداختن به سابقه استعماری قانون کپی‌رایت خواستار تغییرات عمده‌ای در این قانون شده است؛ زیرا، به‌زعم وی قانون کپی‌رایت امتیازات فراوانی به نویسنده اصلی اعطا می‌کند درحالی‌که ترجمه و مترجم را از این امتیازات محروم می‌کند. طبق این قانون مترجم حق انتشار مجدد ترجمه خود را بدون اجازه مؤلف مبدأ ندارد و نمی‌تواند مجوز ترجمه را به ناشران خارجی دیگری اعطا کند. ونوتی معتقد است در این شرایط ترجمه متحمل زیان فاحش اقتصادی می‌شود و اعتبار فرهنگی اجتماعی خود را نیز از دست می‌دهد. در چنین شرایطی وی خواستار تغییراتی در قانون کپی‌رایت به نفع ترجمه شد.

ونوتی (۲۰۰۸) اظهار می‌کند در درازمدت ضروری است تا شاهد تغییرات بنیادین در قانون کپی‌رایت باشیم. قانونی که تسلط خارجی بر ترجمه را کاهش دهد و استقلال نسبی برای آن به ارمغان آورد. حق انحصاری نویسندگان مبدأ بر ترجمه می‌باید به‌طور چشمگیری کاهش یابد تا

ترجمه و کپی‌رایت: دیدگاه ناشران ایرانی دربارهٔ نتایج عدم رعایت قانون کپی‌رایت ... ۶۳

مترجم بتواند بعد از مدت کوتاهی آزادانه به ترجمه اثر مبادرت کند و ترجمه وارد حوزه عمومی جامعه و به مالکیت همگانی بدل شود. تنها در این صورت است که دست نویسنده مبدأ از ترجمه اثر کوتاه شده و ترجمه هویتی مستقل پیدا می‌کند.

۲.۳. روش تحقیق

با توجه به نقش برجسته کپی‌رایت در انتشار آثار ترجمه‌شده در سطح بین‌المللی، پژوهش کیفی حاضر به صورت توصیفی-تحلیلی به بررسی تأثیر عدم رعایت قانون کپی‌رایت در ترجمه آثار خارجی بر کیفیت و کمیت کار ترجمه از دیدگاه ناشران پرداخته است. برای این منظور از مصاحبه‌ای ساختارمند متشکل از چهار سؤال برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده شد. در راستای پاسخ‌گویی به سؤالات مصاحبه، ۲۳ ناشر مطرح کشور از پنج کلان‌شهر از جمله تهران، تبریز، مشهد، اصفهان و شیراز به صورت هدفمند برای مصاحبه انتخاب شدند. معیار انتخاب ناشران شهرت و آثار فرهنگی آن‌ها در بازار کتاب با در نظر گرفتن حجم کتاب‌های ترجمه شده آن‌ها بود. روش انجام مصاحبه بدین نحو بود که پژوهشگران پس از تماس تلفنی با مسئول انتشاراتی و اطمینان از اینکه فرد مصاحبه شونده اطلاعات کافی جهت پاسخگویی به سؤالات تحقیق را دارد اقدام به مصاحبه و ضبط پاسخ آن‌ها می‌کردند و سپس پاسخ‌های ضبط شده را پیاده‌سازی می‌کردند. در مرحله بعد این پاسخ‌ها با نظریه داده‌بنیاد استراس و کوربین (۱۹۹۸) تحلیل و کد گذاری می‌شدند.

اسامی ناشران به شرح زیر است: اختران، ققنوس، امیرکبیر، آگاه، قطره، مروارید، خازه، روشا، فرهنگ معاصر، کتاب کوله‌پشتی، معین، مولا، نیماج، بیدگل، افق، هامون، ویدا، طرح نو، هماره (شیراز)، آهنگ قلم (مشهد)، ارک (تبریز)، فروزش (تبریز) و جنگل (اصفهان).

سؤالات مصاحبه عبارتند از:

۱. نبود قانون کپی‌رایت منجر به چه پیامدهایی در بازار ترجمه ایران شده است؟
۲. آیا با عدم رعایت قانون کپی‌رایت در ایران، ناشران ایرانی اخلاقاً خود را ملزم به رعایت این قانون می‌دانند؟
۳. آیا فضای عمومی چاپ و نشر در کشور آماده الحاق ایران به قانون کپی‌رایت می‌باشد؟

۴. با عدم الحاق ایران به کنوانسیون برن (کپی‌رایت)، آیا سازوکاری بومی جهت رعایت این قانون در داخل کشور بین ناشران دیده می‌شود؟
تحقیق حاضر با استفاده از نظریه داده‌بنیاد استراس و کوربین (۱۹۹۸)، تحلیل محتوای کیفی داده‌های متنی حاصل از مصاحبه‌ها را از طریق فرآیند طبقه‌بندی نظام‌مند کدنویسی و شناسایی درون‌مایه‌ها یا الگوها انجام داده است. در تحلیل داده بنیاد ابتدا داده‌ها در سه مرحله کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی دسته‌بندی شدند که در آخرین مرحله عناصر مشترک این دسته‌بندی‌ها در جداول تحقیق حاضر طبقه‌بندی شدند.

۴. یافته‌های پژوهش

۱.۴. دیدگاه ناشران در مورد سؤال اول مصاحبه

سؤال اول: نبود قانون کپی‌رایت منجر به چه پیامدهایی در بازار ترجمه ایران شده است؟
تقریباً اکثر ناشران مصاحبه‌شده در پاسخ به سؤال اول بر پدید آمدن موازی‌کاری در ترجمه و نازل بودن کیفیت ترجمه‌ها تأکید کردند و علت آن را تلاش ناشران جهت ترجمه سریع آثار خارجی جهت افزایش فروش خود دانستند. به زعم این ناشران، این امر سبب شده است علاوه بر ترجمه‌های موازی، بازار کتاب ایران شاهد کتاب‌سازی و ترجمه‌سازی نیز باشد که در آن ناشران با تغییر صوری و ویرایش برخی جمله‌های ترجمه‌های قبلی اقدام به چاپ ترجمه‌های جدید می‌کنند. برخی از ناشران با تأکید بر کیفیت پایین ترجمه‌های موازی علت این امر را اقدام برخی ناشران به ویرایش صوری و لغوی ترجمه‌های موجود جهت چاپ و انتشار سریع ترجمه‌ها می‌دانند. به‌عنوان مثال، انتشارات ارک معتقد است که ترجمه موازی ضربه سنگینی بر کیفیت کتاب‌ها وارد کرده است زیرا ناشران مختلف بدون ترجمه کامل اثر خارجی تنها با پس و پیش کردن ترجمه‌های قبلی و بازنویسی برخی جملات اقدام به نشر آنها در بازار کتاب می‌کنند.

در این بین نشر اختران به نکته جالبی اشاره می‌کند که حتی با وجود قانون کپی‌رایت نیز ممکن است ترجمه اثری کیفیت نازلی داشته باشد. زیرا ناشری که هزینه زیادی بابت خرید امتیاز ترجمه اثری پرداخت می‌کند ممکن است در راستای کاستن از هزینه‌های بعدی از قید ویرایش متن و بازخوانی نمونه‌های آن بگذرد و یا حتی هزینه کمتری بابت ترجمه به مترجم پرداخت کند که این امر می‌تواند موجب کاهش کیفیت ترجمه شود.

ترجمه و کپی‌رایت: دیدگاه ناشران ایرانی دربارهٔ نتایج عدم رعایت قانون کپی‌رایت ... ۶۵

انتشارات خزه با قبول تأثیر سوء ترجمه‌های موازی بر کیفیت ترجمه معتقد است که این روند سبب به‌وجود آمدن ترجمه‌هایی شده است که هیچ ارزش علمی و فرهنگی برای مخاطبان خود ندارند. نشر ققنوس و افق نیز معتقدند که ترجمه‌های موازی به پدیده کتاب‌سازی در بازار نشر ایران منجر شده است که این امر به سلیقه خوانندگان و در نهایت زبان فارسی آسیب وارد می‌کند. به‌عنوان نمونه، برخی از ناشران به کتاب‌سازی‌ها و ترجمه‌سازی‌های به‌وجود آمده در ترجمه آثار پرفروشی چون رمان ۱۹۸۴، *مزرعه حیوانات* و *خانواده برونته* اشاره کرده‌اند که مترجمان و ناشران با علم به این که این آثار مخاطبان خاص خود را دارند آن‌ها را پس از ویرایش مجدداً به چاپ می‌رسانند.

نشر امیرکبیر نیز معتقد است که وجود قانون کپی‌رایت الزاماً به بهبود ترجمه اثری نمی‌انجامد؛ زیرا اگر ناشری که حق ترجمه اثر را دریافت کرده است ترجمه‌ای نازل از اثر ارائه کند فرایند اخذ مجوز مجدد جهت ترجمه جدید زمان‌بر و دشوار خواهد بود. با این حال، نشر نیماژ معتقد است ترجمه‌های موازی به دلیل رقابت ناشران در ترجمه منجر به افزایش کیفیت ترجمه می‌شود. نشر بیدگل نیز معتقد است که گاه وجود ترجمه‌های موازی به نفع خوانندگان است زیرا فرصت آنان برای انتخاب بین چندین ترجمه را افزایش می‌دهد و سبب می‌شود تا فرصت ارائه ترجمه‌های باکیفیت‌تر فراهم شود. نشر نگارینه تهران نیز با اشاره به پدید آمدن ترجمه‌های موازی از آثار پرفروش در نبود قانون کپی‌رایت بیان می‌کند که برخی ناشران سودجو به محض اطلاع از فروش بالای آثاری خاص، گروه‌های متشکل از چندین مترجم را مامور ترجمه اثر می‌کنند تا ضمن اتمام سریع کار، کتاب را به سرعت وارد بازار کتاب نمایند.

با بررسی پاسخ ناشران ایرانی در می‌یابیم که عدم قانون کپی‌رایت منجر به موازی‌کاری در عرصه ترجمه شده و این پدیده کیفیت کار ترجمه را تحت تأثیر خود قرار داده است. اغلب ۲۳ ناشر مصاحبه‌شده معتقدند که وجود قانون کپی‌رایت به مسابقه‌ای بین مترجمان و ناشران در ترجمه سریع آثار تبدیل شده و این موضوع افت کیفیت ترجمه‌ها را سبب شده است. با مقایسه نظرات ناشران ایرانی و آراء ونوتی در می‌یابیم در صورتی که مانع قانونی در ترجمه آثار خارجی مرتفع شود این عمل می‌تواند به شلختگی در عرصه ترجمه کتب خارجی منجر شود و همان‌گونه که نمونه ایران گویای آن است می‌تواند به کتاب‌سازی‌ها و ترجمه‌سازی‌های بی‌کیفیت منجر شود.

با این حال، شماری از ناشران ایرانی معتقدند که محدود کردن ترجمه آثار خارجی به اجازه نویسنده متن و رعایت دقیق کپی‌رایت نیز نمی‌تواند متضمن ترجمه دقیق آثار شود زیرا چه بسا ترجمه‌های دوم و سوم دقیق‌تر و روان‌تر از ترجمه اول اثر باشند. به‌عنوان نمونه، نشر آگاه معتقد است وجود قانون کپی‌رایت متضمن کیفیت مطلوب ترجمه نیست؛ زیرا، ناشرانی که در مذاکره موفق‌ترند و یا قدرت مالی کافی جهت گرفتن مجوز ترجمه را دارند اقدام به اخذ مجوز می‌کنند و این الزاماً به معنای ارائه ترجمه باکیفیت نیست.

جدول ۱. دیدگاه ناشران ایرانی را در مورد پیامدهای نبود قانون کپی‌رایت در ایران

تعداد	پیامدهای نبود قانون کپی‌رایت در ایران
۱۹	عدم رعایت قانون کپی‌رایت به ترجمه موازی، کتاب‌سازی و ترجمه‌سازی با کیفیت پایین منجر شده است.
۲	به دلیل رقابت بین مترجمان، ترجمه موازی کیفیت ترجمه را بهبود می‌بخشد.
۱	عدم کپی‌رایت برای کیفیت ترجمه مفیدتر است. ممکن است اولین ترجمه‌های یک اثر کیفیت پایینی داشته باشد.
۱	وجود کپی‌رایت الزاماً به معنی کیفیت برتر ترجمه نیست چون ناشرانی که سریع‌تر اقدام کنند و قدرت چانه‌زنی بیشتری داشته باشند مجوز ترجمه را اخذ می‌کنند.

۲.۴. دیدگاه ناشران در مورد سؤال دوم مصاحبه

سؤال دوم: آیا با عدم رعایت قانون کپی‌رایت در ایران، ناشران ایرانی اخلاقاً خود را ملزم به رعایت این قانون می‌دانند؟

عدم رعایت قانون کپی‌رایت در ایران از سوی همه ناشران مصاحبه‌شده تصدیق شد و این ناشران علت این کار را به صرفه نبودن اخذ مجوز ترجمه می‌دانند. با این حال، از پاسخ ناشران می‌توان دریافت که در وضعیت کنونی کشور، ناشران بسیار معدودی هستند که قبل از ترجمه اثر خارجی اجازه ناشر را اخذ می‌کنند. اما، اخذ مجوز ترجمه دلایل متنوعی دارد. نشر هماره معتقد است معدود ناشرانی هستند که به دلایل صرفاً اخلاقی اقدام به رعایت مفاد قانون کپی‌رایت می‌کنند؛ اما، نشر ویدا معتقد است که رعایت این قانون از سوی ناشران بیشتر جنبه تبلیغاتی پیدا می‌کند و این ناشران در تبلیغات فروش کتاب خود این موضوع را مکرراً بیان می‌کنند.

نشر قطره ابراز داشت که ناشران ایرانی به محض آگاهی از شهرت یافتن کتاب اقدام به ترجمه فوری آن می‌کنند و در نتیجه اخذ مجوز ترجمه از ناشر اصلی را به فراموشی می‌سپارند.

ترجمه و کپی‌رایت: دیدگاه ناشران ایرانی دربارهٔ نتایج عدم رعایت قانون کپی‌رایت ... ۶۷

نشر امیرکبیر و آگاه نیز معتقدند که حتی اگر ناشری مجوز چاپ و ترجمه اثری را از ناشر خارجی اخذ کند این موضوع مانع از ترجمه‌های موازی از سوی ناشران داخلی نخواهد شد زیرا ناشران خارجی قدرت انحصار ترجمه در داخل کشور را ندارند. به‌عنوان مثال، یکی از ناشران مصاحبه‌شونده اظهار داشت که برای ترجمه اثر نویسنده ژاپنی کازوئو ایشی گورو با عنوان *کلارا* و خورشید در حال مکاتبه با ناشر ژاپنی جهت خرید کپی‌رایت اثر بود و همزمان نیز ترجمه کتاب را پیش می‌برد. اما پس از انجام مذاکرات ناشر ژاپنی به طرف ایرانی اطلاع می‌دهد که قرارداد کپی‌رایت را به ناشر دیگری از ایران واگذار کرده است. ناشر ایرانی نیز با توجه اینکه ترجمه کتاب به انجام رسیده است با عدم دریافت اجازه نویسنده مبدأ تصمیم بر چاپ و انتشار ترجمه گرفت. از بررسی پاسخ‌های ناشران ایرانی برمی‌آید که اندک ناشرانی که اقدام به اخذ مجوز کپی‌رایت می‌کنند دلایل اخلاقی برای این کار خود ارائه می‌کنند. نشر امیرکبیر با بیان این‌که حتی در صورت تمایل ناشر ایرانی به رعایت کپی‌رایت، ناشران خارجی به دلایل مختلف سیاسی از جمله وجود تحریم از همکاری با ناشران ایرانی خودداری می‌کنند و یا رقم بسیار بالایی را جهت واگذاری حق نشر پیشنهاد می‌دهند معتقد است که این مسائل، ناشران داخلی خواهان رعایت کپی‌رایت را دلسرد می‌کند.

یافته‌ها نشان می‌دهد که اکثر ناشران خود را موظف به پیروی از قانون کپی‌رایت به‌طور پیش‌فرض نمی‌دانند، اگرچه این مورد برای همه آن‌ها صادق نیست. ناشران ایرانی به دلایل اقتصادی تمایلی برای خرید کپی‌رایت ندارند. علاوه بر این، به دلیل تحریم‌ها و ملاحظات سیاسی، برخی از کشورها تمایلی به ارائه کپی‌رایت به ناشران ایرانی ندارند.

جدول ۲. دیدگاه ناشران در مورد رعایت حق چاپ

تعداد	پایبندی اخلاقی ناشران ایرانی به قانون کپی‌رایت
۲۱	ناشران ایرانی به دلیل افزایش قیمت کتاب، عدم تمایل ناشران خارجی به همکاری با ناشران ایرانی به علت تحریم‌ها و به دلیل تمایل برخی از ناشران به ترجمه موازی آثار پرفروش قانون کپی‌رایت را رعایت نمی‌کنند، به‌جز تعداد معدودی که از عهده هزینه‌های کپی‌رایت برمی‌آیند و یا دلایل اخلاقی برای کار خود دارند.
۲	برخی از ناشران ایرانی به دلایل اخلاقی مبادرت به اخذ مجوز چاپ و ترجمه از ناشر خارجی می‌کنند.

۳.۴. دیدگاه ناشران در مورد سؤال سوم مصاحبه

آیا فضای عمومی چاپ و نشر در کشور آماده الحاق ایران به قانون کپی‌رایت می‌باشد؟

ناشران ایرانی با اشاره به مشکلات اقتصادی کشور، نبود زیرساخت‌های مناسب و امتناع

ناشران خارجی از همکاری با کشورهای تحت تحریم، با اکثریت آرا به عدم تمایل خود به رعایت قانون کپی‌رایت اذعان داشتند.

به‌عنوان مثال، بنا به گفته نشر فرهنگ معاصر در تهران، زیرساخت‌های ایران قبل از پیوستن به کنوانسیون برن باید بازسازی شود. این نشر معتقد است که در مورد ناشران ایرانی، علاوه بر موضوع مالی، عدم آگاهی ناشران از قوانین کپی‌رایت سبب شده است که این قانون و مفاد آن به مطالبه عمومی ناشران تبدیل نشود. در ادامه، نشر خزه در تهران با بیان شرایط اقتصادی کنونی ایران تاکید کرد که متأسفانه صنعت نشر آمادگی کامل برای پذیرش کپی‌رایت را ندارد زیرا به دلیل افزایش قیمت کاغذ و اقلام صنعت چاپ، ناشران به اتخاذ رویکرد کم‌خطری روی آورده‌اند تا ملزم به پرداخت هزینه مازاد به ناشر خارجی نشوند. از سوی دیگر انتشارات کتاب کوله‌پشتی و ققنوس معتقدند که وجود تحریم و تمیزی در ایران ناشران مهم خارجی را از همکاری با همکاران ایرانی خود دلسرد می‌کند و به همین دلیل شرکت‌هایی مانند آمازون و سایمون و شوستر از همکاری با ناشران ایرانی خودداری می‌کنند. نشر آهنگ قلم مشهد نیز اظهار می‌دارد با توجه به الزامات بسیار گسترده کشورهای در الحاق به قانون کپی‌رایت، رعایت این قانون در سایر حوزه‌ها از قبیل تولید و انتشار نرم‌افزار و برنامه‌های رایانه‌ای برای ممالک عضو الزام‌آور است و چون در کشورمان برنامه‌های رایانه‌ای اغلب کپی برنامه‌های اصلی هستند قبل از عضویت در قانون کپی‌رایت می‌باید به همه جوانب آن اندیشید.

با توجه به پاسخ‌های ناشران، به نظر می‌رسد که به دلایل اقتصادی و نبود زیرساخت‌های کلیدی، ناشران ایرانی الحاق به کپی‌رایت را از دولتمردان مطالبه نمی‌کنند زیرا در صورت الحاق به قانون کپی‌رایت ناشران ملزم به ارتباط با ناشر خارجی می‌شوند که علاوه بر تحمیل هزینه اخذ مجوز، فرایند نه چندان ساده‌ای به پروسه نشر در ایران افزوده می‌شود.

جدول ۳. آمادگی ناشران ایرانی به رعایت قانون کپی‌رایت

تعداد	آیا صنعت نشر ایران آماده رعایت قوانین کپی‌رایت است؟
۱۸	به دلیل وجود موانع اقتصادی، تحریم و نبود زیرساخت‌های کافی، کشور آمادگی لازم به عضویت به قانون کپی‌رایت را ندارد.
۲	ناشران ایرانی تمایلی به افزوده شدن مرحله جدیدی به فرایند طولانی و پرهزینه نشر در کشور ندارند.
۱	ناشران ایرانی اطلاعی از کم‌وکیف قانون کپی‌رایت ندارند.
۲	به دلیل وجود تمیزی در کشور و همچنین تعهد به رعایت قانون کپی‌رایت در سایر حوزه‌ها به‌خصوص حوزه برنامه‌های رایانه‌ای، کشور آماده ورود به کپی‌رایت نیست.

۴.۴. دیدگاه ناشران در مورد سؤال چهارم مصاحبه

با عدم الحاق ایران به کنوانسیون برن (کپی‌رایت) آیا سازوکاری بومی جهت رعایت این قانون در داخل کشور بین ناشران دیده می‌شود؟

همهٔ ناشران مصاحبه‌شده تأکید داشتند که در ایران قانون‌های مختلفی جهت حمایت از آثار تألیفی وجود دارد، اما برای آثار ترجمه‌شده چنین قانونی وجود ندارد. با وجود این، تمام ناشران در این پژوهش بر این عقیده بودند که تعداد بسیار کمی از ناشران و مترجمان بر اساس اعتقادات شخصی، حرفه‌ای و اخلاقی خود را ملزم به رعایت قانون کپی‌رایت می‌کنند. نشر آگاه معتقد است حتی در صورت وجود سازوکار بومی شبیه قانون کپی‌رایت، این امر الزاماً منجر به بهبود کیفیت ترجمه‌ها نخواهد شد زیرا ناشرانی که قدرت چانه‌زنی، تمکن مالی مطلوب و یا سرعت عمل مناسبی دارند اقدام به اخذ مجوز ترجمه زودتر از ناشران دیگر می‌کنند.

جدول ۴. وجود سازوکار داخلی برای کپی‌رایت

تعداد	سازوکار داخلی برای کپی‌رایت در ایران
۲۳	هیچ سازوکار داخلی قانونی جهت رعایت قانون کپی‌رایت در ترجمه وجود ندارد به‌جز ملاحظات حرفه‌ای و اخلاقی خود ناشران

۵. بحث و نتیجه‌گیری

قانون کپی‌رایت یکی از قوانین حافظ مالکیت فکری و معنوی است که اجازه ترجمه اثر خارجی را منوط به اجازه ناشر اثر می‌داند. باین‌حال، توجه به سابقه تاریخی و شیوه پدید آمدن قانون کپی‌رایت ملاحظات متعددی در ذهن پژوهشگران به‌ویژه محققان مطالعات ترجمه پدید آورده است. ونوتی (۲۰۰۸) از جمله پژوهشگرانی است که از اصلاح این قانون و اعطای آزادی عمل بیشتر به ترجمه و مترجم در برابر مؤلف و ناشر اصلی دفاع می‌کند. وی ترجمه‌هراسی کشورهای صنعتی را ناشی از توجه این ممالک به منافع مادی حاصل از واگذاری امتیاز ترجمه آثار خود می‌داند و بر این باور است که این امر کشورهای کم‌بضاعت‌تر تاریخ را که با مسائل عمده مالی روبرو هستند دچار تنگناهای حادی می‌کند. وی به صراحت از ترجمه‌دوستی و لزوم برداشته شدن هر گونه محدودیت در ترجمه آثار خارجی سخن می‌راند و خواهان آن است که آثار اصلی آزادانه و بدون محدودیت در کشورهای مصرف‌کننده دانش ترجمه شوند. اما ترجمه آزاد و بدون

قید و شرط آثار خارجی تبعات خاص خود را دارد. ترجمه‌دوستی که از جمله نکات مدنظر ونوتی است در ایران در جریان است. این امر در کنار محاسن آن آثار متعدد نامطلوبی نیز بر جای گذاشته است که احتمالاً از دید ونوتی پنهان مانده است.

یکی از این عوامل به‌وجود آمدن پدیده ترجمه‌های موازی، کتاب‌سازی و ترجمه‌سازی‌های متعدد است که عواقب سوئی در بازار کتاب ایران به دنبال داشته است که از جمله آن می‌توان به هجوم ناشران جهت ترجمه آثار پرفروش غربی اشاره کرد که بدون اخذ هیچ‌گونه مجوزی و صرفاً در راستای تضمین فروش خود اقدام به انجام ترجمه‌های موازی می‌کنند. همچنین شماری از ناشران به پخته‌خواری و چاپ ترجمه‌هایی به شکل اعمال تغییرات بسیار اندک در ترجمه‌های چاپ شده قبلی روی می‌آورند که به اعتقاد برخی از ناشران منجر به دیده نشدن ترجمه‌های باکیفیت در بازار کتاب ایران شده است. به نظر می‌رسد نبود هیچ قانونی در سامان‌دهی بازار ترجمه و اعطای آزادی عمل کامل در ترجمه به ناشران ایرانی، آن‌چنان که مدنظر ونوتی است، بازار ترجمه را مملو از ترجمه‌های بی‌کیفیت کرده است؛ به‌طوری‌که، تعداد ۱۹ ناشر از ۲۳ ناشر مصاحبه‌شونده در تحقیق حاضر از ترجمه‌های نازل که محصول ترجمه‌های موازی آثار خارجی است ناراضی هستند. بنابراین، در صورتی که خواسته ونوتی مبنی بر اصلاح قانون کپی‌رایت محقق شود و ترجمه آثار خارجی با محدودیت ناچیزی مواجه شوند، آن‌چنان که نمونه ایران گویای آن است، تبعاتی چون ترجمه‌های موازی، پخته‌خواری، کتاب‌سازی و ترجمه‌سازی در پی خواهد داشت که این عوامل بازار کتاب را به سوی آشفتگی و ترجمه‌های نازل سوق خواهد داد. نظر ونوتی مبنی بر اصلاح قانون کپی‌رایت و اعطای آزادی ترجمه به مترجم هر چند در سطح نظری ایده‌ای مطلوب و قابل دفاع است؛ اما، در مقام عمل به مسائل و مشکلات متعددی منجر می‌شود.

منابع:

- باشگاه خبرنگاران جوان (۲۳ شهریور ۱۳۹۷). باشگاه خبرنگاران جوان بررسی می‌کند؛ پیوستن به قانون کپی‌رایت؛ آری یا نه؟ برگرفته از <https://www.yjc.news/00RuRs>
- خبرگزاری کتاب ایران (۱۰ مهر ۱۳۹۹). دغدغه‌ها و چالش‌های مترجمان در ایران / قانون کپی‌رایت، بازار آشفته ترجمه را ساماندهی می‌کند. برگرفته از ibna.ir/vdcb00b50rhb9sp.uiur.html
- خبرگزاری کتاب ایران (۲۲ مرداد ۱۳۹۹). ترجمه زیر تیغ دور زدن قانون کپی‌رایت / از موازی‌کاری تا

ترجمه و کپی‌رایت: دیدگاه ناشران ایرانی دربارهٔ نتایج عدم رعایت قانون کپی‌رایت ... ۷۱

کتاب‌سازی و قاچاق/ نظر ۱۰ مترجم درباره کتاب‌های حوزه ادبیات. برگرفته از
<http://www.honaronline.ir>

ششجوانی، ح.ر. (۱۴۰۰). سیاست‌گذاری اقتصادی بخش فرهنگ؛ بررسی اثر سیاست تنظیمی کپی‌رایت بر درآمد نویسندگان ادبی در ایران. *اقتصاد و تجارت نوین*، 16 (شماره ۳ (شماره پیاپی ۵۲))، ۸۷-۱۰۳.
doi: 10.30465/jnet.2022.38387.1791

عرب تربتی، ن.، خوش سلیقه، م. پورخالقی چترودی، م. (۱۳۹۷). نشر ترجمهٔ ادبیات کودک و نوجوان: وضعیت کنونی، معضلات و عوامل انتخاب. *مطالعات ادبیات کودک*، 19 (۱)، ۹۱-۱۱۲.
doi: 10.22099/jcls.2017.4061

میرشمسی، م. ه. و حامدی، م. (۱۳۹۹). تحلیل رویه عملی نظام کپی‌رایت راجع به حق معنوی. *پژوهش حقوق خصوصی*، 9 (۳۲)، ۱۵۵-۱۸۸.
doi: 10.22054/jplr.2020.41847.2208

Bannerman, S. (2016). *International copyright and access to knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press.

Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works. (1908). *Paris Act of July 24, 1971*. Amended 28 September 1979.
<https://www.wipo.int/treaties/en/ip/berne/>

Hemmungs Wirtén, E. (2011). *Cosmopolitan copyright: Law and language in the translation zone*. Uppsala: Uppsala Universitet.

King Lee, T. (2020). Translation and copyright: Towards a distributed view of originality and authorship. *The Translator*, 26(3), 241-256. DOI: 10.1080/13556509.2020.1836770

Ricketson, S. (1987). *The Berne convention for the protection of literary and artistic works: 1886-1986*. London: Centre for Commercial Law Studies, Queen Mary College/Kluwer.

Strauss, A., & Corbin, J. (1994). Grounded theory methodology: An overview. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 273-285). Thousand Oaks, CA: SAGE.

Suljak, N. D. (1969). Right to translate and international copyright conventions. *Law Library Journal*, 62, pp. 47-57.

Vaver, D. (1994). Translation and copyright: A Canadian focus. *European Intellectual Property Review*, 16(4), 159-166.

Venuti, L. (1998). *The scandals of translation: Towards an ethics of difference*. London: Routledge.

Venuti, L. (2008). *The translator's invisibility: A history of translation* (2nd ed). Abingdon: Routledge.

Venuti, L. (2019). *Contra instrumentalism: A translation polemic*. University of Nebraska Press.